

Schrijven als op leven en dood

ANNA Blaman

Zo'n dertig jaar lang werkt Anna Blaman in dezelfde kamer achter hetzelfde bureau aan haar verhalen en romans. Daarbuiten is de wereld waar het hart wordt geraakt, het lichaam beroerd, de liefde ontbrandt, het overspel loert, ofwel: waarin de drama's zich voltrekken. Als ze eenmaal achter het bureau plaatsneemt, vervalt al het andere. Het is beleefd, nu moet het uitgeschreven worden. Van tijd tot tijd waait een vlaag werkelijkheid de kamer binnen: een personage dient zich aan, op de gang klinkt een stem, de fauteuils worden aangeschoven en de fles jenever gaat open.

FLORETTE DIJKSTRA

Ze woont in de kamer waar ze werkt. Ergens loopt een onzichtbare scheidslijn: aan de ene kant staat het bureau met daarachter de boekenkast en ernaast een schouw waarop het portret is geplaatst van een verpleegster in uniform; aan de andere kant staan de twee fauteuils en de divan, die tot bed is uit te klappen.

Het is het een of het ander, het is schrijven of leven. De beslissing kan elk moment worden gemaakt, één voetstap maakt het verschil. Vrijheid is voor Anna Blaman niet dat die keuze er is, maar dat ze de keuze maakt, namelijk voor het schrijven. Schrijven is het je terugtrekken uit het leven en daarmee ook een beetje sterven. Het is kiezen voor de eenzaamheid. In die zelfverkozen eenzaamheid is het schrijven van een boek de enige manier om nog in contact te komen met de 'ander'. Die ander is de lezer; het boek is intermediair.

Je kunt zeggen dat in het werk van Anna Blaman de levens worden beschreven van slechts twee personen: zichzelf en de ander. Die ander is meteen ook de geliefde, dat wil zeggen: de verloren of te verliezen geliefde, want als het om de liefde gaat is niets blijvend. Zijzelf en de ander gaan steeds opnieuw het gevecht aan om Eros en Amor. Het is een gevecht zonder winnaar, want zodra de erotiek losbarst verdwijnt de geliefde, en als de liefde zich ontvouwt, raakt het erotisch verlangen verlamd. Het is het een of het ander.

Helpt schrijven bij het oplossen van dat conflict? Nee, maar het levert wel een menselijk drama op en daarbij brengt het het drama van het menszijn in beeld. De liefde foltert, teistert en moordt, maar de mens kan hoe dan ook zijn waardigheid behouden: dat gegeven spreekt uit Anna Blamans werk.

Haar belangrijkste personages leven in de loop van een verhaal toe

naar het moment waarop ze zich terugtrekken om hun verhaal te schrijven – precies dat wat je zojuist hebt gelezen. Alles in hun leven is aanloop naar het moment: te gaan schrijven over het geleefde leven. Dat is daarmee definitief tot een einde gekomen. De schrijver bevindt zich dus in een 'na-leven'.

Het is of Anna Blaman zichzelf in ieder verhaal opnieuw doet ontstaan. 'Zichzelf' wil zeggen: degene die ze is geworden door aan het werk te gaan.

Eind jaren dertig 'transformeerde' Johanna Petronella Vrugt zich in Anna Blaman. 'Transformeerde', omdat de keuze voor het pseudoniem veel verder gaat dan een verandering van naam. Johanna Vrugt zou volkomen zijn vergeten, als ze niet steeds weer tot leven werd gewekt in het werk van Blaman. Anna Blaman moest haar oude zelf 'doden' om schrijfster te kunnen worden en tegelijk kon ze niet anders dan over die oude zelf schrijven.

Dood bij leven

In 1936, ze is dan 31 jaar, wordt Anna Blaman opgenomen in het ziekenhuis. De artsen constateren een chronische, ongeneeslijke nierontsteking. Moeder wil haar terug in huis: als ze dan toch moet sterven, dan liever thuis. Tegen alle dieetvoorschriften in geeft haar, moeder haar te eten wat ze wil en het wonder geschiedt: Anna knapt snel op, de diagnose van de artsen blijkt onjuist.

Er is nog iets wat haar helpt: Anna is verliefd geworden op een verpleegster. Alie Bosch bezoekt de zieke thuis en neemt tassen vol fruit en goede adviezen mee. Maar ze brengt méér dan vitamines in het leven van de zieke. De twee raken innig bevriend en Anna, die nooit met een vriendschap begint als het om de liefde gaat, staat vanaf de

F. Dijkstra, Anna Blaman, acryl op linnen, 2008, 40 x 30 cm.

eerste dag 'in brand'. Ze geloofde destijds in een manier van 'zijn' waarin liefde en erotiek tot een inspirerend geheel kunnen komen, en het leven in al zijn gelaagdheden wordt gedeeld met de ander. Maar hoe weet je ooit wat er in de ander omgaat?

Anna wil alles van haar geliefde weten, achtervolgt haar vriendin zelfs door de stad en bespioneert de woningen van potentiële minnaars. De verhouding wordt voor allebei verstikkend en dat stimuleert ongetwijfeld het vluchtgedrag van Alie.

Ze blijft gaan en komen volgens eigen plan en als ze er niet is, schrijft Blaman haar verhalen en romans. Daarin leveren de personages strijd met romantiek en werkelijkheid. Het creëren van zo'n parallelle wereld is voor Anna noodzakelijk om te kunnen leven, haar lot niet volledig in handen te leggen van zoiets grilligs als de liefde. Het 'onmenselijke' van het schrijven is nodig om het leven te kunnen vormgeven.

Anna Blaman ziet ook in dat ze het vrijgezellenbestaan nodig heeft om te kunnen schrijven, maar gaat tegelijk gebukt onder een zo 'smachtende natuur', dat ze zich al zou kunnen branden aan een vrouw terwijl ze haar ternauwernood had aangeraakt. Die dubbelheid, het onleefbare verlangen en de zelfgekozen eenzaamheid om te kunnen schrijven over dat verlangen, is bepalend voor haar leven en de inhoud van haar werk.

Het woord eenzaamheid is zo'n beetje synoniem geworden met Anna Blaman. De mens is voor haar vooral eenzaam omdat hij weet heeft van de dingen. Hij weet dat liefde en erotiek niet samengaan, en blijft toch geloven dat het wel kan. Hij weet dat hij zal sterven, maar ontkent het in zijn daden. Voor Blaman is de mens per definitie eenzaam, omdat hij mens is. Is er verlossing?

Volgens de schrijfster zijn er uitwegen. In de erotiek breekt de mens los uit zijn beperkende cultuur en vindt hij zijn natuur, zijn dierlijkheid terug. Voor even is hij niet alleen. Het is het kortstondige sterven, om het leven ten volle te kunnen genieten. Maar dat moest in haar tijd vooral niet benoemd worden en zeker niet losbreken uit het door de mens zelf opgelegde juk van normen en waarden.

Volgens Blaman moet je je als mens bewust worden van je verschrikkelijke eenzaamheid en hem accepteren, en als het ware 'door de dood gaan' om werkelijk te kunnen leven. Als je zover bent, kun je een zekere mate van vrijheid ontwikkelen. De vrije, autonome mens kiest bewust voor zijn eenzaamheid. Hij kan niet anders dan kunstenaar worden.

Lijden is leven

Het is begin jaren vijftig. Anna Blaman is inmiddels een bekende schrijfster van vijfenvestig jaar. De relatie met Alie Bosch is overgegaan in een bijzondere vriendschap. De dagen zijn gevuld met recenseren, lesgeven en het geven van lezingen. Ogenschijnlijk

géén eenzaamheid... Ze ontvangt bergen post van bewonderaars en beleeft op haar kamer korte, erotische verhoudingen, die haar inspireren tot verhalen. Een echte liefde komt er niet van. Met de gezondheid blijft het tobben. Alie voorziet haar van medi-

zijzelf en DE ANDER

cijnen: het zijn pepmiddelen die het schrijven bevorderen, maar ook het hart op hol brengen. 's Nachts (de pillen verstoren ook de nachtrust) schrijft ze.

Bij het werken aan de roman *Op leven en dood* komt haar visie op leven, dood en menszijn in een nieuw perspectief te staan. De dood als ingrediënt is ook in de eerdere romans aanwezig, maar dient zich nu aan als belangrijk personage. Hij duikt op als 'laatste houvast' wanneer de liefde is opgebrand en slaat toe als het hart gebroken wordt achtergelaten. Voor degene die geen liefde meer kan voelen, is de dood de laatste vrijplaats. Stefan, uit de roman, gaat ernaar verlangen, als naar een geliefde.

Het is de avond van 2 april 1955. Anna Blaman heeft juist een lezing gegeven in Zeist. Als ze buitenkomt, ziet ze dat het is gaan sneeuwen. Ze voelt zich niet erg lekker. Ze rust nog wat uit bij een vriendin en als ze is opgeknapt, stapt ze in haar auto. Vanwege de kou krijgt ze hem eerst niet gestart, maar na een paar pogingen lukt het. Ze ziet er ineens tegenop om de lange reis naar Rotterdam te maken, dus slaat ze af in de richting van Amsterdam, om naar Alie Bosch te gaan. Nauwelijks is ze bij haar vriendin, of ze wordt getroffen door een hartinfarct.

Ze kon geen betere bestemming kiezen: Alie vervult haar roeping van toegewijde verpleegster en vriendin, en Anna blijft enkele weken onder haar hoede. Je kunt je afvragen of het de smachtende, onbeantwoorde liefde voor Alie is die haar hart heeft beschadigd, of dat het de pepmiddelen zijn die haar hart telkens een klap hebben gegeven. Met alle goede zorg heeft Alie haar ongewild misschien dichterbij de dood gebracht.

De verliezers

Zodra ze is opgeknapt, werkt ze verder aan een nieuwe roman, *De verliezers*. Ze heeft af en toe wel last van pijn op de borst, maar zorgwekkend lijkt het niet te zijn.

In *De verliezers* ontmoeten we de hoofdrolspelers uit de eerdere romans, een paar jaar ouder en soms wijzer, maar vooral meer gedesillusioneerd dan ooit. Louis Kostiaan is een weduwnaar die treurt om zijn vrouw Lucia, die nooit van hem heeft gehouden en aan het begin van de roman juist is overleden.

De dode Lucia hield van een ander en heeft haar echtgenoot Kostiaan nooit vergeven dat hij met haar was getrouwd. Ze droeg altijd de ring van haar enige en echte geliefde, als teken dat ze hem trouw bleef. Zelfs ná haar dood blijft de verbintenis via de symbolische ring voortbestaan. De ring veroorzaakt een reeks groeiende intriges tussen de hoofdpersonen.

Aan het einde van de roman pleegt Kostiaan zelfmoord, met gas in de keuken. Terwijl hij wegsuft, gaat om hem heen het leven verder. De laatste zin van het manuscript luidt: 'Alles ging door in dat huis, in heel de wereld, er was niets van belang dat ook maar even op een schokkende manier uit de maat raakte, niets-'. De dood doemt op aan het begin en aan het einde van de roman, maar Kostiaans dood is tegelijk wel en niet het einde van het boek. Anna Blaman was nog niet klaar met schrijven toen háár dood ertussen kwam en haar belette de roman te voltooien.

De dood van Anna Blaman

Zoals *Op leven en dood* Anna Blamans hartinfarct als het ware 'voorspelde', zo menen recensenten later dat zij zich met *De*

verliezers naar de dood heeft toegeschreven.

Haar laatste optreden vindt plaats op 31 mei 1960. Voor de Vlaamse televisie verklaart ze dat ze in haar nieuwe roman het probleem van de eenzaamheid, uitgestrekt naar het onpeilbare fenomeen van de dood, tot een oplossing denkt te brengen. Een dag later maakt ze haar testament op. Ze schrijft het met de hand. Al haar geld en de toekomstige baten van haar literaire werk, vermaakt ze aan haar moeder en Alie Bosch. Aan Corrie laat ze haar grammofoonplaten en overige bezittingen na, behalve haar boeken en enkele juwelen. Die zijn voor 'mevrouw van Straten', een getrouwde vrouw met wie ze in die dagen een verhouding heeft.

Een maand later, op 5 juli, is ze in Amsterdam bij Alie Bosch. Ze voelt zich niet goed en vreest voor een hartaanval, maar zover komt het uiteindelijk niet. Na een paar dagen keert ze terug naar Rotterdam.

Op de avond van 12 juli krijgt Anna Blaman bezoek van 'mevrouw van Straten'. Ze ligt zelf op bed en lijkt te slapen, maar als haar vriendin haar wil wakker maken, lukt dat niet. De

vriendin haalt Corrie erbij. Wat ze ook doen, Anna blijft buiten kennis. Alie Bosch wordt gebeld. Zij komt direct met een taxi naar Rotterdam en zit vanaf het moment van aankomst gekluisterd aan Anna's bed. Anna ligt in coma en is dan al halfzijdig verlamd. Een arts constateert een hersenembolie en wil haar naar het ziekenhuis laten vervoeren, maar Alie voorkomt dat. 'Als ze dan toch moet sterven, dan liever thuis...' Om half vier in de ochtend van woensdag 13 juli overlijdt ze, met Alie en 'mevrouw van Straten' aan haar zijde.

Op zaterdag 16 juli om drie uur 's middags wordt Anna Blaman begraven op de begraafplaats Hofwijk in Overschie. In de volgwagen zit ook 'mevrouw van Straten', met haar echtgenoot. Hij weet niets van de relatie tussen zijn vrouw en de overledene.

Marie-Louise op motor, 2008, potlood op papier, 40 x 40 cm.

Zij zit onophoudelijk te huilen, hij maakt opmerkingen over het mooie weer.

De zon schijnt over de tuin van Hofwijk. Honderden zijn bij de begrafenis aanwezig. Velen staan zelfs buiten voor de open ramen van de aula. Figuren uit het openbare leven van Rotterdam, uit de literaire wereld, uitgevers, boekverkopers, mensen uit de toneelwereld, vrienden, bewonderaars... iedereen is er.

Bij de herdenking klinkt het *Adagio* van Albinoni.

In de aula voert Alfred Kossmann als eerste van vijf sprekers het woord. 'Een lieve en bewonderenswaardige vrouw is aan haar vele vrienden ontvallen, de wereld van de Nederlandse letterkunde is aanmerkelijk verarmd. [...] Vele Nederlanders kenden haar van haar lezingen. Zij was lang, zij had en merkwaardig gerekte gezicht en zij liep ietwat gebogen, heel voorzichtig. Als men haar alleen of in gezelschap ontmoette, of als men luisterde naar een van haar lezingen, werd men getroffen door haar prachtige, warme alt. Die duidelijke langzame stem scheen zich tot iedereen persoonlijk te wenden. En het leek dan wel of de bijziende vrouw alle mensen, die zij nauwelijks zag, met nadruk in de ogen keek. Zij zag nimmer een massa of een

de met de ring van de dode Lucia. Uiteindelijk 'wint' Alie Bosch. Corrie en Jan eigenen zich tegen de wil van Anna de rechten over haar werk toe.

Epiloog

Vijf jaar later, in 1965, wordt haar moeder in het graf bijgezet. Zo'n dertig jaar later wordt het graf geruimd. Was ze zover in de vergetelheid geraakt dat niemand er nog zorg voor wilde dragen? Er wordt vaak gezegd dat haar werk de tijd niet heeft overleefd, dat haar taal ouderwets is, de door haar beschreven erotiek niets aanstootgevends meer heeft en haar schrijfstijl kitscherig is. Hebben de persoon Anna Blaman en haar werk dan nog waarde, vijftig jaar na haar dood?

Feit is, dat haar werk nauwelijks nog wordt gelezen. Een kleine groep geïnteresseerden blijft het herlezen, maar nieuwe fans komen er niet bij. Toch kun je Anna Blaman niet zomaar afdoen als 'lesbisch icoon' of 'camp auteur' uit de jaren vijftig. Haar werk is geschreven vanuit een innerlijke noodzaak en die is in elk woord terug te vinden. Anna Blaman is altijd op zoek geweest naar wat het betekent om mens te zijn. Ze doet wat geen schrijfster voor haar deed: ze verwoordt de erotiek en geeft de menselijke eenzaamheid betekenis en lading. Eenzaamheid is voor haar een vruchtbare grond voor de ontwikkeling van individualiteit en persoonlijkheid. Als individu heeft ze zich uiterst kritisch opgesteld tegenover de conservatieve literatuurkritiek en daarmee tegen de heersende normen en waarden. Ze heeft gestreden voor integriteit, menselijke waardigheid en seksuele vrijheid, in een land waarin de moraal door taboes en fatsoensnormen werd beheerst.

Anna Blaman was een vrouw die geen concessies deed in haar leven en werk, en die smaad niet schuwde. Daarmee staat ze voor het belangrijkste wat een kunstenaar nodig heeft en daar vindt ze haar actualiteit. ■

ongeneeselijke NIERONTSTEKING

groep, zij kende uitsluitend individuen. Zij had een sombere kijk op het leven, maar zij leefde graag. Wie zich in haar vriendschap heeft verheugd, zal haar zeer missen.'

Professor Stuiveling haalt regels aan uit het gedicht *Winter*: 'Ik ben gestorven zonder het te weten, want anders had ik me toch wel verzet'. 'Verzet,' zegt hij, 'vormde de kern van haar scheppend werk, dat één aanhoudend streven naar zingeving was in een als zinloos ervaren wereld.' Blamans uitgever John Meulenhoff memoreert twintig jaar vriendschap en samenwerking, en zegt dat zij er in haar dood uitzag als een Gotisch beeld. Ton Lutz spreekt en de soroptimisten herdenken haar. Aan het graf spreekt Anna's zwager Jan als laatste enkele woorden van dank.

In de grafsteen worden de beginregels uit haar gedicht *Winter* gehouwen.

Een recensent schrijft: 'Menselijkerwijs gesproken is zij midden in haar werk te vroeg gestorven.'

Kort na Anna Blamans dood zet haar familie een advertentie in de krant. Daarin bieden ze haar kamerameublement ter verkoop aan. *De verliezers* verschijnt vier maanden later, in november 1960. De roman wordt gezien als Blamans testament. Haar eigen, handgeschreven testament wordt niet nageleefd. Er wordt gestreden om Anna's ring, zoals in *De verliezers* gebeur-

Publicaties van Florette Dijkstra over Anna Blaman:

De onvoltooide: roman geïnspireerd op leven en werk van Anna Blaman. Amsterdam, Querido, 2010 (www.querido.nl).

Een biografische schets over Anna Blaman verscheen in: *Languereus verlangen: schrijfsters van nu over Anna Blaman*. Amsterdam, IHLIA en Openbare Bibliotheek Amsterdam, 2010 (www.ihlia.nl).

Voorjaar 2011: interview in *Achter de Kan*, 's-Hertogenbosch, in samenwerking met Plattèl, die liederen zingt van haar cd *Ik heb haar lief*: Plattèl zingt Anna Blaman (www.achterdekan.nl).